

Ключевые слова: концентрация земель; рынки фермерских земель; регулирование рынков фермерских земель; семейная ферма; агроэкология.

Левек Роберт - инженер, специалист по вопросам сельского хозяйства AgroПариТех (направление INAPG), президент AGTER (Ассоциация по улучшению управления земельными, водными и природными ресурсами) (Франция, г. Париж, ул. Клода Бернарда, 16)
E-mail: robert.levesque@agter.org

Стаття надійшла до редакції 25.10.2019 р.

Фахове рецензування: 12.11.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Левек Р. Сільськогосподарські структури, сталість продовольчих систем та регулювання земельних ринків. *Економіка АПК*. 2020. № 1. С. 18 – 33. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001018>

Levek, R. (2020). Silskohospodarski struktury, stalist prodovolchych system ta rehuliuвання zemelnykh rynkiv [Agricultural structures, sustainability of food systems and land markets regulation]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 18 – 33 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001018>

*

УДК 331.101.262

JEL Classification: Q10; Q11

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001033>

Л.І. МИХАЙЛОВА, доктор економічних наук, професор
Л.В. КОРЕНІВСЬКА, аспірант*

Оцінка економічного потенціалу виробництва продукції коноплярства в Україні

Мета статті - дослідити на засадах економічного аналізу потенційні можливості розвитку виробництва продукції коноплярства в Україні та її окремих регіонах; довести необхідність участі держави у відродженні галузі; спрогнозувати можливі канали збуту продукції на світовому ринку.

Методика дослідження. За методологічну основу дослідження слугували положення економічної теорії та системного аналізу. Динаміку і структуру виробництва продукції коноплярства вивчали з використанням статистично-економічного методу. Розрахунково-конструктивний метод та метод порівняння застосовано для оцінювання сучасного стану управління економічним потенціалом галузі коноплярства. За допомогою логіко-евристичного методу, зокрема, методу експертних оцінок, оцінювали канали збуту продукції коноплярства на вітчизняному та закордонних ринках. Аргументація теоретичних положень та одержаних висновків щодо перспектив розвитку виробництва продукції коноплярства в Україні ґрунтується на системному підході та абстрактно-логічному методі.

Результати дослідження. Окреслено основні складові потенціалу виробництва продукції коноплярства в Україні та Сумській області. Проведено аналіз динаміки посівних площ, урожайності та валових зборів волокна й насіння технічних конопель, динаміки споживчих цін на продукцію коноплярства. Обґрунтовано необхідність всебічної державної підтримки галузі коноплярства - як пріоритетного напрямку щодо забезпечення виробників екологічною сировиною та продукцією глибокої переробки не тільки на внутрішньому ринку, а й зайняти вагомий нішу на зовнішньому ринку.

Визначено роль Інституту луб'яних культур НААН у створенні унікальних сортів технічних конопель, які вирощуються не лише в зонах Полісся, Лісостепу та Степу України, а й у світі.

Елементи наукової новизни. Проведене дослідження надало змогу окреслити особливості виробництва продукції коноплярства та проблеми, які стримують його розвиток. Обґрунтовано необхідність на рівні держави в найкоротші строки оптимізувати нормативно-правове регулювання функціонування цієї галузі, продовжити розробку та фінансування програм із забезпечення підприємств різних організаційно-правових форм господарювання насінням конопель вітчизняної селекції категорії базове та сертифіковане. Доведено доцільність інвестування коштів у будівництво заводів для первинної переробки технічних конопель.

Практична значущість. Реалізація запропонованих заходів забезпечить нарощування економічного потенціалу виробництва продукції коноплярства та дозволить значно підвищити ефективність діяльності виробників цієї галузі. В цілому вирішення поставлених завдань сприятиме створенню робочих місць у нових підприємствах із виробництва та переробки даної культури в усіх регіонах України. Табл.: 1. Рис.: 8. Бібліогр.: 23.

* Науковий керівник - Л.І. Михайлова, доктор економічних наук, професор.

© Л.І. Михайлова, Л.В. Коренівська, 2020

Ключові слова: продукція коноплярства; технічні коноплі; економічний потенціал; площі посівів конопель; урожайність та сорти конопель; ціни на продукцію коноплярства.

Михайлова Любов Іванівна - доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, Сумський національний аграрний університет (м. Суми, вул. Г. Кондратьєва, 160)

E-mail: lmikhaylova@yahoo.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-2628-5094>

Коренівська Людмила Вікторівна - аспірант кафедри менеджменту, Сумський національний аграрний університет (м. Суми, вул. Г. Кондратьєва, 160), старший викладач, Глухівський агротехнічний інститут імені С.А. Ковпака Сумського НАУ (Сумська обл., м. Глухів, вул. Терещенків, 36)

E-mail: jene-aurr@ukr.net

Постановка проблеми. На думку провідних українських [10, 14] та європейських [22] вчених, коноплярство є стратегічною галуззю суспільства у світовому масштабі. Воно продукує сировинний матеріал не лише для текстильної промисловості (одягу, канатів, шпагату, мотузок тощо), а й створює стратегічно важливу сировину, що використовується в багатьох сферах економіки: солома, треста, волокно - у виготовленні композитів, нетканих матеріалів, геотекстилю, що застосовуються в різних галузях виробництва; костра - в меблевій промисловості, у виготовленні паливних пелетів, композиційних матеріалів; конопляна олія - у фармацевтичній та харчовій промисловості, у виробництві косметики.

Окрім того, вирощування конопель успішно може замінити частину лісових насаджень для виробництва паперу, який має значно вищі показники щодо міцності та зносостійкості, й набагато дешевший за традиційний папір з деревної целюлози. З одного гектара конопель можна отримати шість тонн целюлози в рік, а це значно більше, ніж річний приріст одного гектара лісу. Деревя ростуть десятиліттями, а врожай конопель можна зібрати вже через 120 днів після сівби. Для вирощування лісу потрібні великі ділянки землі, конопля ж може рости практично скрізь [7].

У світі переробляється 100% рослини конопель, тоді як в Україні - лише 85%, решта вважається відходами. Через недосконалість законодавства українські виробники можуть працювати лише з насінням і волокном. Листя та суцвіття технічних конопель не використовують, хоча у світі їх застосовують у фармакології, косметології та харчовій промисловості.

Важливо є й те, що коноплі біологічно сумісні з усіма вирощуваними культурами, практично не зачіпають їх шкідники та хвороби, не потрібні й добрива. Впроваджуючи коноплі в сівозміну, можна збільшити виробництво кормових культур, поліпшити ро-

дючість ґрунту та вносити набагато меншу кількість добрив. Серед ідеальних рослин-сусідів для конопель цукрові буряки, картопля, силосна кукурудза, озимі культури, люпин і конюшина.

Аналізуючи роботи зарубіжних авторів стосовно складу і структури продукції, що виробляється на основі конопляної сировини [3, 17], доходу від її реалізації на внутрішньому й зовнішніх ринках, постійно зростаючий попит населення планети на продукцію органічного виробництва, варто зазначити невиправдану байдужість нашої держави щодо розвитку цієї галузі.

У багатьох країнах Америки та ЄС відсутня власна селекційна школа, на відміну від України. Навіть у лідерів нинішнього ринку конопель - Канади і Франції, до недавніх пір не було подібної школи: французи останні роки стабільно вивозили насіння конопель з України. Наразі французькі коноплярі у себе на полях висівають коноплю сорту ЮСО-31 за ліцензією Інституту луб'яних культур НААН.

Європейські коноплярі самостійно не можуть задовольнити існуючий попит на конопляне волокно. Цей дефіцит частково перекривається українськими поставками. Ідеальні умови на світових ринках продукції коноплярства гарантують Україні гідне місце серед основних постачальників конопляної сировини в Європу.

Зростаючий попит на якісне волокно технічних конопель має зумовити відродження та розвиток в Україні, як передбачається, власної переробної промисловості. Це дасть можливість торгувати не тільки сировиною, а й готовими продуктами: волокном, целюлозними біокомпозитами, текстилем і готовими виробами з нього.

У науковій літературі практично відсутні дослідження щодо оцінювання потенційної ємності вітчизняного ринку конопляного волокна й виробів із нього, проте саме в цьому інноваційному сегменті Україна може посісти стійкі позиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування, розвитку та оцінки потенціалу знаходяться в полі зору вчених та практиків упродовж кількох десятиріч. Значна частина дослідників розкриває у своїх працях проблеми формування та нарощування потенціалу, зокрема, потенціалу підприємств, окремих галузей, територіальних одиниць, країн у цілому тощо. Так, оцінюючи потенціал підприємства, В.В. Россоха його зростання вбачає насамперед через ресурси, їхню оптимальну структуру й уміння раціонально використовувати територіальні особливості, природні умови тощо [18]. Характеризуючи результати позитивного впливу децентралізації на розвиток сільських територій в Україні, М.М.Могилова конкретизує її переваги, серед яких вказує на можливість значно ефективнішого використання ресурсного потенціалу територій [13]. Оцінюючи потенціал розвитку вітчизняного агропродовольчого ринку, Б.В. Духницький зазначає необхідність його швидшої адаптації до вимог світового ринку, а також врахування впливу глобальних тенденцій на внутрішній споживчий сегмент [4]. Такий підхід цілком прийнятний для характеристики можливостей відродження економічного потенціалу галузі коноплярства в країні, оскільки саме потреби світового ринку на продукцію коноплярства можуть спонукати вітчизняних виробників до розширення посівів та розвитку поглибленої переробки конопель. Важливим чинником нарощування потенціалу аграрних підприємств виступають нематеріальні активи [12], втім їхня роль мало досліджена у працях вчених саме для розвитку галузі коноплярства.

Питаннями щодо розвитку галузі коноплярства в Україні та оцінюванням його економічних показників переймаються Ж.Ю. Марченко [10], І.О. Маринченко, О.А. Примаков [9, 15]. Проблеми наукового забезпечення ведення галузі коноплярства знаходяться в полі зору Р.Н. Гілязетдінова, Л.М. Жуплатової, Ю.В. Мохера [2] та інших науковців. Разом із тим питання щодо збільшення посівних площ, нарощування обсягів продукції коноплярства та її глибинної переробки вимагають ретельного вивчення. Практично невпорядкованими залишаються питання щодо розробки сучасної нормативно-правової бази, яка б давала змогу легалізувати діяльність з використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекур-

сорів у наукових та навчальних цілях. Адже і згадані проблеми опосередковано здійснюють вплив на майбутнє коноплярства в Україні. Саме ці питання становлять науковий інтерес та зумовлюють мету дослідження.

Мета статті - дослідити на засадах економічного аналізу потенційні можливості розвитку виробництва продукції коноплярства в Україні та її окремих регіонах; довести необхідність участі держави у відродженні галузі; спрогнозувати можливі канали збуту продукції на світовому ринку.

Виклад основних результатів дослідження. Загальновідомо, що промислові коноплі - це культура родини луб'яних, яка віднедавна повернулася на поля. Ця рослина давно була відома нашим предкам, з якої вони виготовляли конопляний текстиль. Проте коноплі досить тривалий період знаходилися практично під забороною для вирощування в Україні у зв'язку з суттєвим вмістом тетрагідроканабінолу.

Значну роботу з відродження галузі в Україні провели члени Асоціації «Українські технічні коноплі». Так, 22 серпня 2012 р. була прийнята постанова № 800, в якій надано визначення поняття «технічні коноплі». До них віднесли сорти, які не мають наркоефекту, тобто вміст психоактивних речовин (тетрагідроканабіноїдів) не перевищує 0,08%. Крім того, за умов дотримання ліцензійних умов вирощування конопель посіви не підлягають обов'язковій охороні [16].

Основними стимулами для відновлення виробництва стали скасування спеціальних дозволів на вирощування технічних конопель та зростаючий попит на зовнішніх ринках на насіння цієї культури. На законодавчому рівні в Україні дозволено використовувати коноплі тільки в промислових цілях [1].

Наразі виведено сім сортів промислових конопель селекції Інституту луб'яних культур НААН, дозволених для вирощування в Україні. Усього науковцями установи створено понад 50 сортів цієї культури.

Дослідження показали, що останніми роками коноплі висівають близько 30 українських господарств, з яких одні продовжують їх вирощувати, інші - відмовляються. У 2018 р. площі посівів промислових конопель в Україні не перевищували 1,3 тис. га, у 2019 р. планувалися на рівні 1,5 тис. га, тоді як у 2016 р. вони знаходилися на рівні 3,5 тис. га (рис. 1).

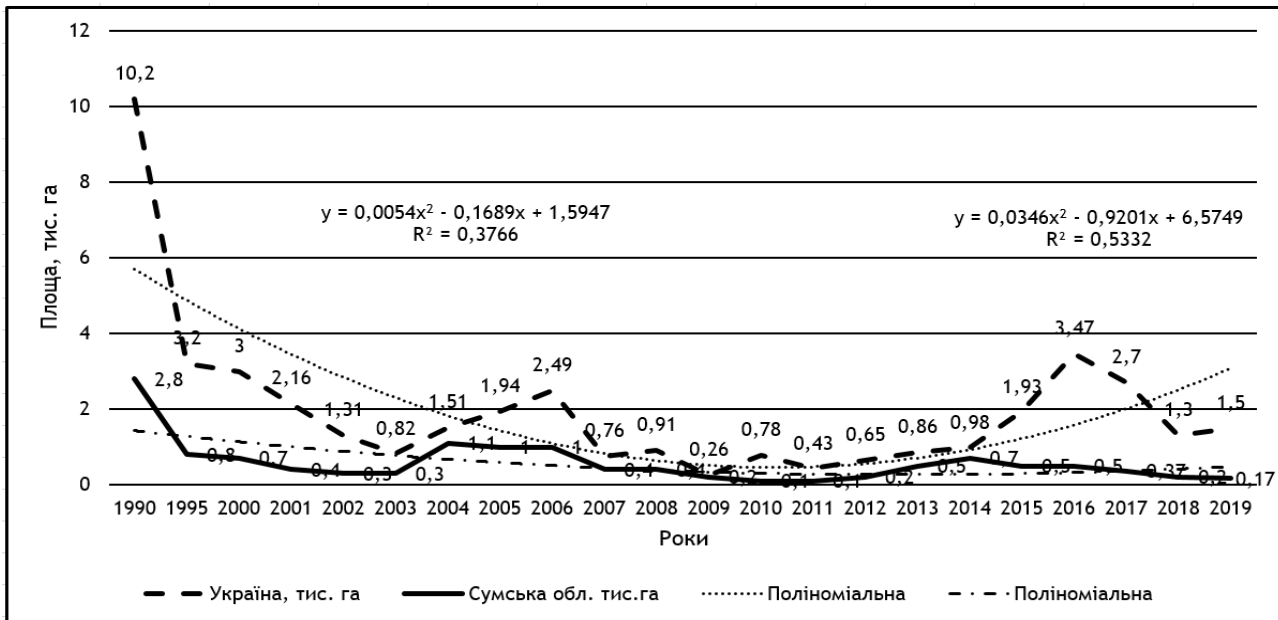

Рис. 1. Динаміка посівних площ технічних конопель в Україні та Сумській області, тис. га

Джерело: Складено за даними [9].

Як уже зазначалося, волокно технічних конопель є стратегічною сировиною для задоволення потреб людства в екологічних будівельних матеріалах: фібровому картоні, ізоляційному матеріалі, армованому скловолокні, штукатурці та будівельному розчині; дешевому і якісному папері: друкарському, тонкому, технічному, фільтрувальному, пакувальному, картоні; екологічних промислових виробів: агроволокнистих сумішах, сформованих тиском деталей, гальмівних елементах, клоччі; кручених виробів та технічних тканинах: канатах, шпагатах, вірвовках,

сітках, полотняних сумках, килимах, геотекстилю; текстилю: одягу, рушниках, серветках, сумках, взутті, білизни і т. ін.

Специфічні ґрунтово-кліматичні умови Північного регіону Сумської області (підвищена кислотність ґрунтів, понижена сума ефективних температур для вирощування культур, надмірна зволоженість тощо) сприятливі для вирощування саме конопель, які мають унікальне господарське значення.

У 2017 р. посівна площа в усіх категоріях господарств Сумської області становила 312 га, тоді як у 2019 р. - лише 172 га (рис. 2).

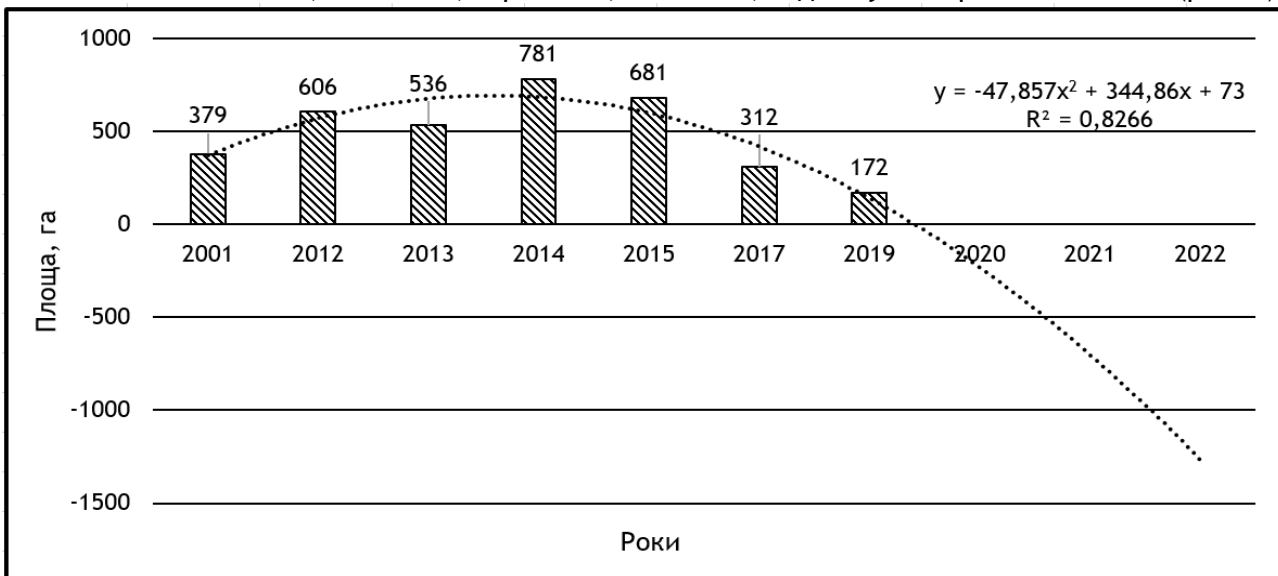

Рис. 2. Динаміка посівних площ конопель у всіх категоріях господарств Сумської області, га

Джерело: Складено за даними Інституту луб'яних культур НААН.

Як показали дослідження, побудована лінія тренду свідчить не про зростання, а подальше зниження площ посівів технічних конопель за існуючих умов. Уже в 2018-2019 рр. вона становила 1,5 тис. га, із зниженням у Сумській області до 172 га. Таку негативну тенденцію необхідно терміново виправляти, що надто важливо в теперішніх умовах для регіону з найбільш сприятливими кліматичними умовами для вирощування цієї культури та наявністю потужної наукової бази. В сукупності наведені фактори дають можливість постачати на світовий ринок конкурентоспроможний товар.

Із історичної ретроспективи розвитку галузі коноплярства, Україна у складі колишнього Радянського Союзу сіяла понад 100 тис. га конопель, на її території знахо-

дилося 35 заводів первинної переробки. Навіть якщо довести площі посівів в Україні до цих показників, український ринок в умовах запровадження поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС тільки за рахунок виробництва насіння і соломи забезпечуватиме мільйони доларів до держбюджету. Якщо ж взяти за приклад досвід західних країн і дозволити вирощування конопель для використання в терапевтичних цілях, то абсолютно легальний заробіток коноплярів буде в рази більшим. При цьому чимала частина таких коштів сплачуватиметься до бюджету у вигляді податків.

За дослідженнями, вирощування конопель в Україні має певну географічну розподіленість, зумовлену, зрозуміло, природно-кліматичними умовами (рис. 3).

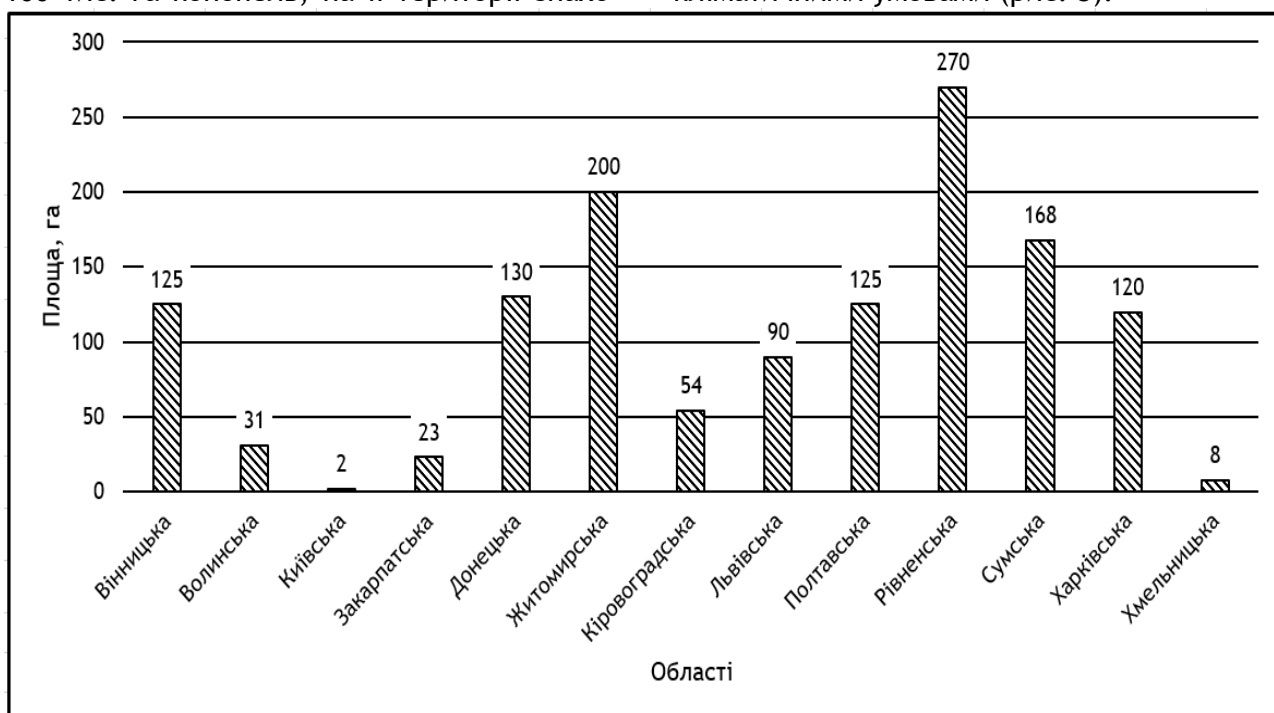

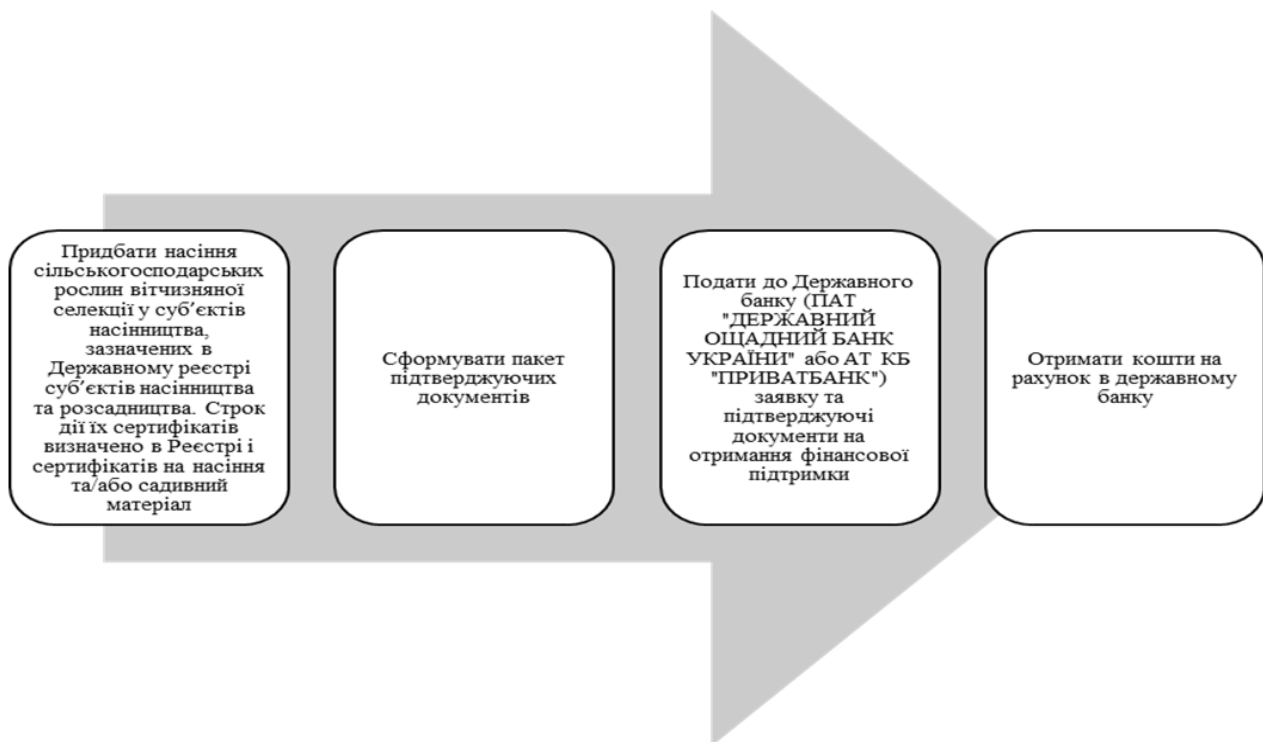
Рис. 3. Площі посівів технічних конопель по областях України за 2018 р., га

Джерело: Складено за даними Інституту луб'яних культур НААН.

Зазначимо, що важливе значення для ефективного вирощування продукції коноплярства має використання високопродуктивного насіння. Інститут луб'яних культур НААН, як оригінатор сортів конопель, вирощує добазове, базове та сертифіковане насіння. Насінницькі господарства розмножують сертифіковане насіння, яке пропонується для забезпечення виробничих посівів в Україні та за її межами (його імпортують країни ЄС та Китай). Інститутом луб'яних культур НААН рекомендовано наступні сорти, оп-

тимальні для вирощування в природних зонах: Полісся - Гляна, Глоба; Лісостепу - ЮСО 31, Золотоніські 15, Гляна, Глоба; Степу - Глоба.

Згідно з програмою державної підтримки сільського господарства [17], компенсується 80% вартості (без ПДВ) виробництва насіння сільськогосподарських рослин вітчизняної селекції категорій базове, сертифіковане, але не більше 30 000 грн на одне фермерське господарство або сільськогосподарський обслуговуючий кооператив (рис. 4).

Рис. 4. Етапи отримання компенсації вартості насіння технічних конопель вітчизняної селекції, 2019 р.

Джерело: Сформовано авторами за [19].

Варто зазначити, що підприємства та установи розташовані в найбільш привабливих регіонах стосовно вирощування технічних конопель: у Сумській, Житомирській, Полтавській та Вінницькій областях. Саме в цих регіонах України історично склалися опти-

мальні умови для вирощування конопель, оскільки згадана культура потребує значної кількості вологи.

У 2019 р. в Україні на вирощуванні конопель на насіння спеціалізувалося п'ять установ і підприємств (таб.).

Основні виробники насіння конопель України

Сорт, № ліцензійної угоди	Дата закл.	Добазове насіння, т				Базове насіння, т		Сертифіковане насіння, т		
		РВ		РР		Супер	Елітне	СН1	СН2	СНн
		1 року	2 року	1 року	2 року					
Вінницька область										
ФГ «Кравець О.П.»										
ЄДРПОУ: 36525390 АДРЕСА: 24615, Вінницька обл., Крижопільський р-н., с. Городівка, вул. Учительська, 26 Загальна площа, га: Орендовані земельні ділянки, га										
Глесія, Додаткова угода до ліцензійної угоди 16-15/л	14.12.2016							80	180	
Гляна, 16-15/л	14.12.2016							80	180	
ЮСО 31, 7-16/Л	04.05.2016			1,5	10	60	150	180		
Полтавська область										
ТОВ «Інститут органічного землеробства», ЄДРПОУ: 33189936 АДРЕСА: Полтавська обл., Глобинський р-н, м. Глобине, вул. космонавтів, 9										
Загальна площа, га: Орендовані земельні ділянки, га										
Глоба, власник				0,2	12					
Лара, власник				0,8	30					

Сумська область										
Інститут луб'яних культур Національної академії аграрних наук України ЄДРПОУ: 00497845 АДРЕСА: Сумська обл., м. Глухів, вул. Терещенків, 45 Загальна площа, га: 1082,5 Орендовані земельні ділянки, га										
Глесія, власник								20		20
Глухівські 51, власник								5		5
Гляна, власник								20	10	20
ЮСО 31, власник						0,1				
Інститут сільського господарства Північного Сходу НААН ЄДРПОУ: 00724927 АДРЕСА: Сумська обл., Сумський р-н, с. Сад, вул. Паркова, 3 Загальна площа, га: 287 Орендовані земельні ділянки, га										
Глесія, 02-17/Л	20.04.2017									20
Житомирська область										
Приватно-орендне підприємство «Зоря» ЄДРПОУ: 03743552 АДРЕСА: 11545, Житомирська обл., Коростенський р-н, с. Стремигород, вул. Центральна, 29 Загальна площа, га: Орендовані земельні ділянки, га										
Гляна, 02-18/Л	11.06.2018									30

Джерело: Складено за даними [3].

У Сумській області в 2019 р. вирощуванням технічних конопель на насіння займалося три установи та підприємства (рис. 5).

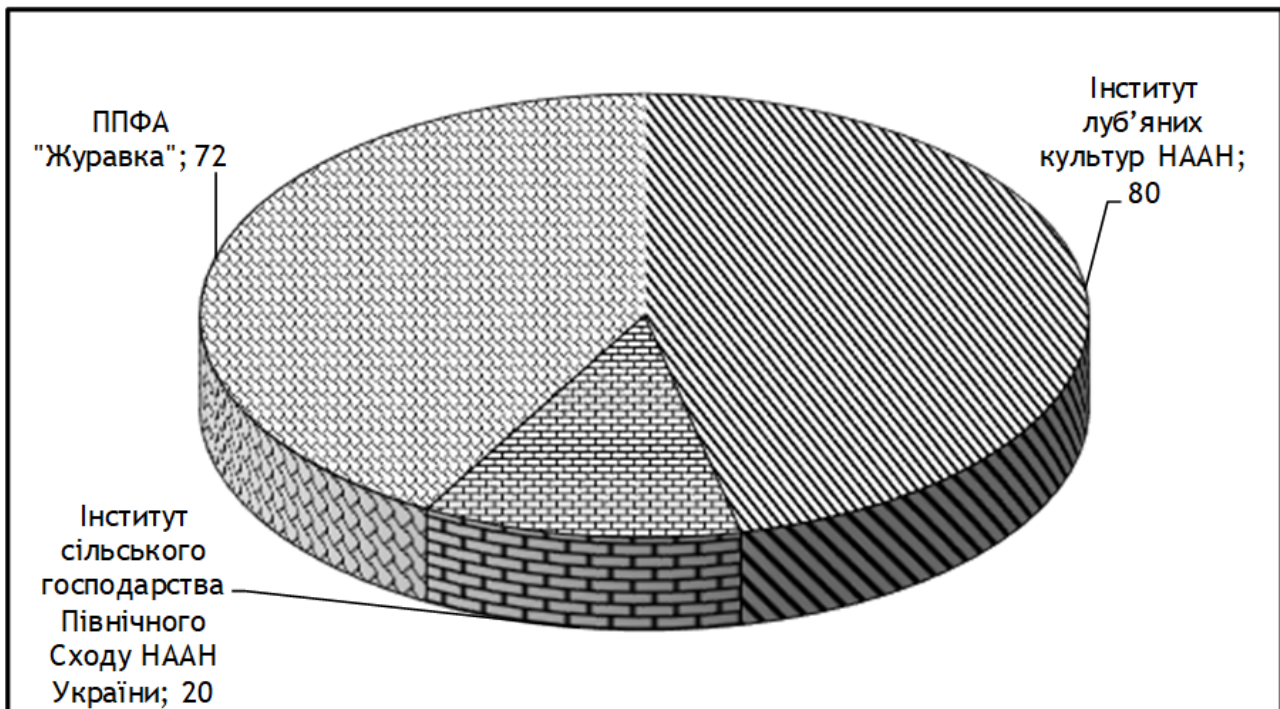

Рис. 5. Площа технічних конопель по підприємствах і установах Сумської області в 2019 році, га

Джерело: Складено за даними Інституту луб'яних культур НААН України.

Важливим чинником формування економічного потенціалу виробництва продукції коноплярства є урожайність сортів конопель. Наведені дані засвідчують фактичну урожайність волокна та насіння технічних конопель в Україні (рис. 6).

Слід зауважити, що побудовані лінії тренду на рис. 6 вказують на зростання урожайності волокна до 9 ц/га та стабільне

підвищення урожайності насіння технічних конопель до 7,7 ц/га.

Так, якщо у 2010 р. в Україні врожайність насіння становила 6,6 ц/га, то до 2016 р. вона знизилася на 0,3 ц/га до 6,3 ц/га. За показниками урожайності волокна спостерігається зростання: від 2,5 ц/га у 2010 р. до 8,8 ц/га у 2014 р.

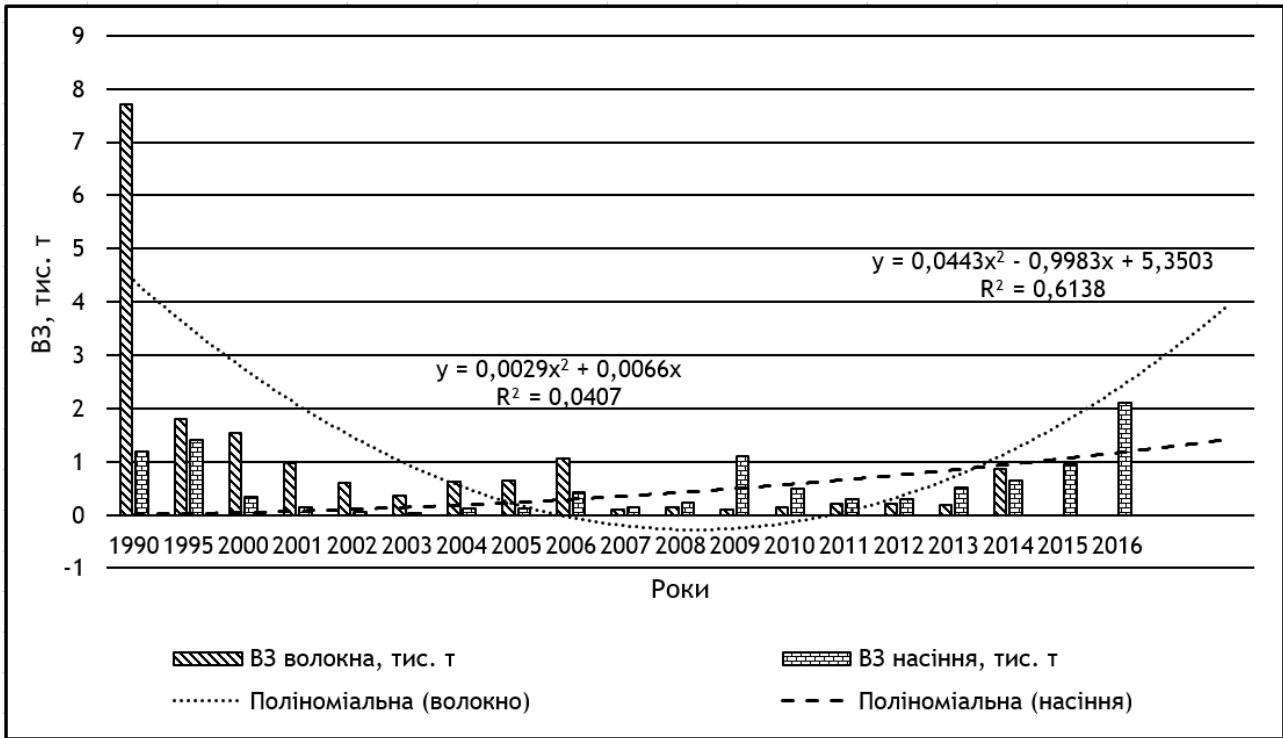

Рис. 6. Урожайність волокна та насіння технічних конопель в Україні, ц/га

Джерело: Складено за даними [9].

На валовий збір волокна та насіння технічних конопель впливає комплекс факторів розвитку коноплярства: потужна наукова база, залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, розвиток малого й середнього бізнесу, державні програми щодо підтримки та розвитку галузі коноплярства. На жаль, з вищеперелічених факторів Україна забезпе-

чена на 100% лише потужною науковою базою. Проте і цього фактора достатньо для того, щоб із року в рік нарощувати обсяги валових зборів насіння. Виконані дослідження свідчать про зростання валових зборів продукції виробництва коноплярства: насіння конопель - до 2,1 тис. т, волокна - до 3,9 тис. т (рис. 7).

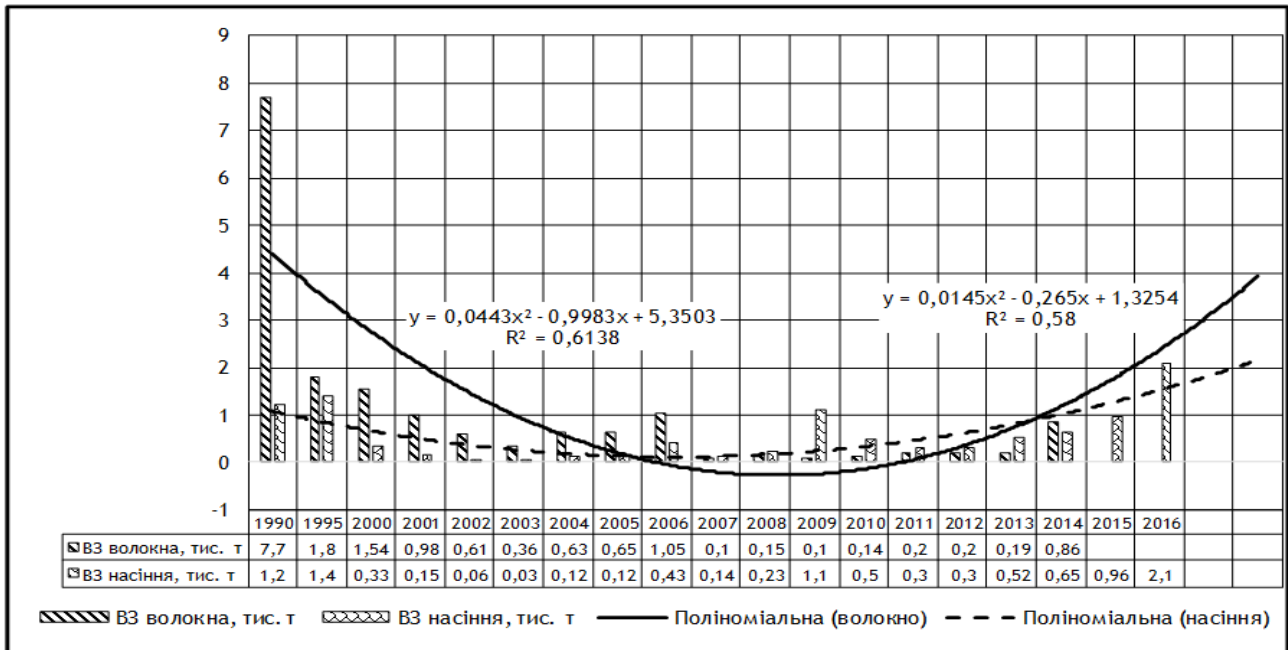

Рис. 7. Динаміка валових зборів волокна і насіння технічних конопель в Україні, тис. т

Джерело: Складено за даними [9].

Слід зважати й на те, що конопляне насіння - це банк протейнів з унікальною поживною цінністю. Конопляна олія є єдиною з природних олій, що містить в оптимальному (3:1) співвідношенні лінолеву та ліноленовану кислоти [21]. Вона широко використовується у продуктах харчування (олія салатна, маргарин, харчові добавки), технічних продуктах (фарби, лаки, друкарські фарби, паливо, розчинники, мастило, мастика для шліфування, активоване вугілля), гігієнічних засобах (мило, шампунь, гелі, косметика). Макуха з насіння конопель використовується на корм тваринам, для збагачення білками борошна та на інші потреби [8]. Результати емпіричних досліджень та особистого спілкування авторів з експертами-виробниками дають підстави стверджувати, що насіння технічних конопель із України в основному спрямовується на експорт - до Європи, Близького Сходу; наразі планується співпраця з Іраном. Кілька компаній працює за контрактами на поставки до Південної та Північної Америки, але цей ринок тільки відкривається для вітчизняних виробників. Інститут луб'яних культур НААН в 2019 р. тісно співпрацює з підприємствами та організаціями Китайської Народної Республіки, США, Німеччини, Казахстану та Польщі.

І тільки треста практично повністю переробляється на території України, лише невеликі експортні партії йдуть за кордон. Волокна в значній кількості постачаються до Європи як сировина для біокомпозитних матеріалів. Також багато довгого волокна купує Китай. І невелика кількість цієї продукції залишається на внутрішньому ринку для виготовлення текстильних виробів.

Наприклад, фермерське господарство «Кравець О.П.» Вінницької області отримало грант від Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) на проведення дослідження зі стратегічного менеджменту й маркетингу на експортних ринках. Тобто консалтингова компанія шукає для фермерського господарства найпривабливіші сегменти ринку, а також країни з високим потенціалом для експорту. ЄБРР оплачує 75% вартості цих досліджень. Підприємець з партнерами уклали п'ятирічний контракт на \$ 0,5 млн на поставку сортового насіння до Казахстану. Там конопляні стебла збираються використовувати як сировину для виробництва паперу.

Перспективність конопляного експорту підтверджують в компанії «Український інститут конопель», яка в 2016 р. спільно з Інститутом луб'яних культур НААН уклала контракти на поставки насіння в США, Канаду та Італію.

Причина такої популярності - унікальні технічні параметри вітчизняних сортів конопель. Наприклад, сорт «Глухівська 51» показав вміст волокна 38,9% - найвищий у світі, тоді як сорт «Глесія» забезпечує європейців рекордною врожайністю - 2 т/га насіння. Для порівняння: російський сорт конопель «Сурская» дає лише до 1,1 т насіння з гектара [8].

Працюючи з українськими постачальниками, європейці мають подвійну вигоду. У країнах ЄС коноплярство - це особлива галузь, яка отримує державні дотації на посіви і на переробку конопель: від 200 до 600 євро за гектар. Це знижує собівартість технічних конопель, які виростають з недорогого і якісного українського насіння [6].

Одним із перспективних напрямів вирощування технічних конопель є одержання органічних конопель. Наприклад, ФГ Павла Тізеша «Біо» Вінницької області займається вирощуванням органічних конопель. І хоча господар на кожному гектарі свого поля збирає втричі менші урожаї - до 300 кг насіння, ціна на світових біржах такої продукції досягає 6,45 євро за 1 кг. Продукцію фермерського господарства повністю викуповують компанії Швейцарії, Німеччини та Угорщини [6]. Слід зауважити, що в 2019 р. у Рівненській області було посіяно 400 га, у Львівській - 300 га органічних конопель. Отже, технічні коноплі впевнено почали займувати такий сегмент ринку, як органічне виробництво. Крім того, побудований у 2018 р. за сприяння Асоціації «Технічні коноплі» надсучасний завод первинної переробки технічних конопель, який знаходиться на мобільній платформі, суттєво підвищив рентабельність коноплярства у Західному регіоні України [20].

Однією з найбільших проблем при вирощуванні технічних конопель залишається відпрацювання технології та технічних засобів при їх збиранні, оскільки, як свідчать дослідження, втрати насіння сягають 55% через високу стеблову частину. Мінімальних втрат насіння можна досягти при застосуванні вузькоспеціальної збиральної техніки.

Важливим чинником нарощування економічного потенціалу виробництва продукції коноплярства є ціни реалізації. Варто зазначити, що на динаміку ціноутворення на рин-

ку впливає зовнішній попит на продукцію та її собівартість і попит відповідної групи товарів (рис. 8).

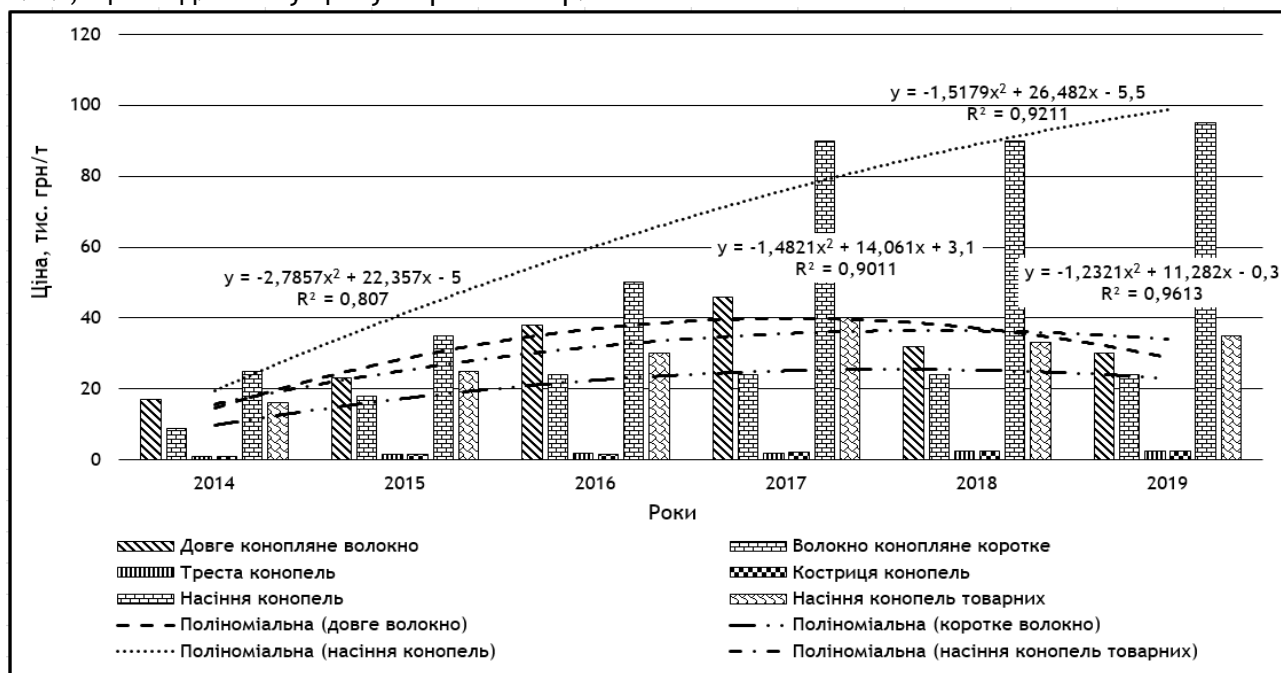

Рис. 8. Динаміка споживчих цін на продукцію коноплярства, тис. грн/т

Джерело: Складено за даними Інституту луб'яних культур НААН.

Отримані результати вказують на нестабільність споживчих цін на продукцію коноплярства. Це пов'язано насамперед із постійним підвищенням витрат на вирощування і переробку продукції та нестабільним ринком галузі коноплярства. Лінії тренду свідчать про ймовірність зниження цін найближчим часом на такі види продукції, як довге та коротке конопляне волокно, насіння конопель товарних і, навпаки, про стрімке зростання споживчої ціни на насіння конопель першої репродукції.

Вирішення комплексу проблем щодо нарощування економічного потенціалу виробництва продукції коноплярства в Україні можливо тільки на основі системного підходу: реалізації програмно-цільового методу розвитку галузі коноплярства за активної державної, регіональної підтримки та цілеспрямованого інвестування [11].

Висновки. Зважаючи на наведене вище, можна стверджувати, що Україна - це історична країна коноплярства з необмеженими можливостями щодо інтенсивного розвитку цієї галузі. Зростаючий попит населення світу на продукцію коноплярства створює перспективний напрям у виробництві згаданої продукції та забезпечує вітчизняним вироб-

никам на перспективу потенційно ємні внутрішній та зовнішній ринки збуту.

Орієнтація на перспективну нішеву культуру, засновану на засадах часткової державної підтримки, забезпечить не тільки розвиток великих підприємств, а й успішний старт для розвитку малих і середніх фермерських господарств регіонів України, що сприятиме стрімкому збільшенню посівних площ. Розвиток первинної та глибокої переробки продукції коноплярства відкриє шлях до залучення інвестиційних надходжень, що у свою чергу зумовить розвиток інших галузей економіки.

Проте на сьогодні ряд проблем заважають посісти цій культурі гідне місце в структурі агропромислового комплексу України та світового ринку. Основні з них наступні:

- неможливість проведення ефективного економічного аналізу і планування розвитку галузі коноплярства через відсутність статистичних даних по областях, підприємствах щодо валових зборів волокна, насіння та їх урожайності, обсягів збуту основних видів продукції коноплярства за каналами реалізації, починаючи з 2012 р. Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації;

- відсутність вагомих для виробників програм державної підтримки галузі коноплярства;
- нестача достатньої кількості переробних підприємств для сировинної бази галузі коноплярства;
- недосконалість інформування виробників щодо державних дотацій на вирощування та переробку продукції технічних конопель;
- поки що у процесі розробки низка підзаконних актів стосовно спрощення ведення господарської діяльності суб'єктами господарювання, що займаються культивуванням та переробкою технічних конопель;

Список бібліографічних посилань

1. *Бойко Г., Тихосова А., Кутасов А.* Технічні коноплі: перспективи розвитку ринку в Україні. URL : [http://tr.knteu.kiev.ua/files/2018/01\(25\)/11.pdf](http://tr.knteu.kiev.ua/files/2018/01(25)/11.pdf).
2. *Гілязетдінов Р. Н., Жуплатова Л. М., Мохер Ю. В.* Наукове забезпечення галузей льонарства і коноплярства. *Луб'яни та технічні культури* : зб. наук. пр. Суми : ВД «Еллада», 2014. Вип. 3(8). 155 с.
3. Державний реєстр суб'єктів насінництва та розсадництва на 2019 р. URL : <http://www.minagro.gov.ua/node/2585>.
4. *Духницький Б.В.* Потенціал розвитку агропродовольчого ринку України. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 27-34.
5. *Ізнатюк О.* Чому вам треба займатися бізнесом на коноплях? П'ять аргументів «за» і три «проти». URL : <https://shotam.info/chomu-vam-treba-zaymatys-biznesom-na-konopliakh-p-iat-arhumentiv-za-i-dva-proty/>.
6. *Ізнатюк О.* Чому українські виробники конопель йдуть з високорентабельного бізнесу. URL : <https://agroinsider.com.ua/2018/06/22/chomu-ukra%D1%97nski-virobniki-konopel-jdut>.
7. Конопля: оденет, обует, накормит и вылечит. URL : <https://aggeek.net/ru-blog/konoplya-odenet-obuet-nakormit>.
8. Льонарство та коноплярство: сучасний стан і перспективи розвитку / Жуплатова Л. М., Маринченко І. О., Мохер Ю. В., Прымаков О. А. *Інновації у льонарстві та коноплярстві - 2015* : матеріали четвертої наук.- практич. конф., 11-13 лютого 2015 р. Суми : ВД «Еллада», 2016. С. 3-10.
9. *Маринченко І. О., Прымаков О. А.* Економічні аспекти виробництва конопель / *Луб'яни та технічні культури* : зб. наук. пр. Суми. 2015. № 4(9). С. 127-136.
10. *Марченко Ж. Ю.* Напрями використання коноплепродукції у світі. *Луб'яни та технічні культури* : зб. наук. пр. Суми : ВД «Еллада», 2015. Вип. 4(9). С. 159-166.
11. *Михайлова Л. І., Коренівська Л. В.* Еволюційні засади розвитку виробництва продукції коноплярства в Україні. *Економіка АПК*. 2019. № 9. С. 30-39.
12. *Михайлова Л. І., Киричок О. В.* Нематеріальні активи в складі ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств : монографія. Суми : Видавництво: ПП Вінниченко М.Д., ФОП Литовченко Є.Б., 2015. 208 с.
13. *Мозилова М. М.* Об'єднання територіальних громад в Україні: перспективи і ризики для розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2019. № 5. С. 68-76.
14. *Прымаков О. А., Маринченко І. О.* Технічні коноплі - перспективи розвитку культури. *Технічні культури: інноваційні напрями досліджень* : матеріали наук.-практич. конф. молодих вчених (Глухів, 17-19 жовт. 2012 р.) / ДСЛК ІСГ Північного Сходу НААН. Харків : ПП «Озеров», 2013. С. 145-150.
15. *Прымаков О., Маринченко І.* Особливості ведення господарської діяльності в коноплярстві. URL : <https://propozitsiya.com/ua/>.
16. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України № 800 від 22 серпня 2012 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2012-p>.

- на завершальній стадії знаходиться робота з розробки сучасної нормативно-правової бази, яка б давала змогу легалізувати діяльність з використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у наукових та навчальних цілях.

Наскільки ефективною виявиться діяльність з розробки сучасної нормативно-правової бази покаже час. Проте як позитивний слід вказати хоча б той факт, що закладена в 2012 р. державою тенденція щодо усунення адміністративних бар'єрів, що заважають нарощуванню економічного потенціалу національного коноплярства, буде продовжена.

References

1. Boiko, H., Tykhosova, A., & Kutasov, A. (2018). *Tekhnichni konopli: perspektyvy rozvytku rynku v Ukraini* [Technical hemp: prospects for market development in Ukraine]. *Tovary i rynku*, 1, pp. 110-120. Retrieved from: [http://tr.knteu.kiev.ua/files/2018/01\(25\)/11.pdf](http://tr.knteu.kiev.ua/files/2018/01(25)/11.pdf) [In Ukrainian].
2. Hiliazetdinov, R.N., Zhuplatova, L.M., & Mokher, Yu.V. (2014). *Naukove zabezpechennia haluzei lonarstva i konopliarstva* [Scientific support of the flax and hemp industries]. *Lubiani ta tekhnichni kultury: zb. nauk. prats*, 3 (8) [In Ukrainian].
3. Derzhavnyi reiestr subiektiv nasinnnytstva ta rozsadnytstva na 2019 [State register of seed and seedling entities for 2019]. *Minagro*. Retrieved from: <http://www.minagro.gov.ua/node/2585> [In Ukrainian].
4. Dukhnytskyi, B.V. (2019). *Potentsial rozvytku ahroprodovolchoho rynku Ukrainy* [Potential of development of the agro-food market of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 27-34 [In Ukrainian].
5. Ihnatiuk, O. (2019). *Chomu vam treba zaimatysia biznesom na konopliakh? P'iat arhumentiv "za" i try "proty"* [Why do you need to do business in hemp? Five "for" and three "against"]. *Shotam.Info*. Retrieved from: <https://shotam.info/chomu-vam-treba-zaymatys-biznesom-na-konopliakh-p-iat-arhumentiv-za-i-dva-proty> [In Ukrainian].
6. Ihnatiuk, O. (2018). *Chomu ukrainski vyrobnyky konopel ydut z vysokorentabelnoho biznesu* [Why Ukrainian hemp producers are leaving the highly profitable business]. *Agroinsider*. Retrieved from: <https://agroinsider.com.ua/2018/06/22/chomu-ukra%D1%97nski-virobniki-konopel-jdut> [In Ukrainian].
7. *Konoplja: odenet, obueta, nakormit i vylechit* [Hemp: dress, dress, feed and cure]. (n.d.). *Aggeek*. Retrieved from: <https://aggeek.net/ru-blog/konoplya-odenet-obuet-nakormit> [In Russian].
8. Zhuplatova, L.M., Marynchenko, I.O., Mokher, Yu.V., & Prymakov, O.A. (2016). *Lonarstvo ta konopliarstvo: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku* [Flax growing and hemp growing: current state and prospects of development]. *Innovatsii u lonarstvi ta konopliarstvi - 2015: materialy chetvertoi nauk.-prakt. konf. - Innovations in flax growing and hemp growing - 2015: materials of the fourth scientific-practical conference*. (pp. 3-10). Sumy: Vyd. bud. "Ellada" [In Ukrainian].
9. Marynchenko, I.O. & Prymakov, O.A. (2015). *Ekonomichni aspekty vyrobnytstva konopel* [Economic aspects of hemp production]. *Lubiani ta tekhnichni kultury: zb. nauk. pr.*, 4 (9), pp. 127-136 [In Ukrainian].
10. Marchenko, Zh.Yu. (2015). *Napriamy vykorystannia konopleprodukttsii u sviti* [Directions of use of hemp production in the world]. *Lubiani ta tekhnichni kultury: zb. nauk. prats*, 4 (9), pp. 159-166 [In Ukrainian].
11. Mykhailova, L.I. & Korenivska, L.V. (2019). *Evolutsiini zasady rozvytku vyrobnytstva produkttsii konopliarstva v Ukraini* [Evolutionary principles of development of the hemp production in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 9, pp. 30-39 [In Ukrainian].

17. Програма розвитку агропромислового комплексу та сільських територій Сумської області на період до 2020 року. URL : <http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/en/programi-rozvitku>.
18. Россоха В. В. Теоретико-методичні засади формування, розвитку та оцінювання виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства. Київ : ННЦ ІАЕ, 2009. 94 с.
19. Фінансова підтримка фермерських господарств у 2019 році: правові питання. URL : <https://www.growhow.in.ua/finansova-pidtrymka-fermers-kykh-hospodarstv-u-2019-rotsi-pravovi-pytannia/>.
20. Amberznecarz. Hemp production around the World. Retrieved October 10, 2018. URL : <https://hempedification.wordpress.com/2016/08/27/hemp-production-around-the-world/>.
21. Anthony J. Saliba and Daniel L. E. Waters. Hemp seed for human consumption - consumerinsights. Australian Industrial Hemp Conference, 27 February - 2 March 2018. URL <https://www.agrifutures.com.au/wp-content/uploads/2018/06/18-017.pdf>.
22. Johnson Renée. Hempasan Agricultural Commodity. Congressional Research Service, March 10, 2017. Congressional Research Digital Collection. URL : <https://fas.org/sgp/crs/misc/RL32725.pdf>.
23. Carus M. The European Hemp Industry. Retrieved September 10, 2018. URL : <https://hempedification.wordpress.com/2016/08/27/hemp-production-around-the-world/>.
12. Mykhailova, L.I. & Kyrychok, O.V. (2015). *Nematerialni aktyvy v skladi resursnoho potentsialu silskohospodarskykh pidpriemstv: monohrafiia [Intangible assets as part of agricultural enterprises' resource potential: monograph]*. Sumy: Vydavnytstvo: PP Vinnychenko M.D., FOP Lytovchenko Ye.B. [In Ukrainian].
13. Mohylova, M.M. (2019). Obiednannia terytorialnykh hromad v Ukraini: perspektyvy i ryzyky dlia rozvytku silskykh terytorii [Integration of territorial communities in Ukraine: prospects and risks for rural development]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 68-76 [In Ukrainian].
14. Prymakov, O.A. & Marynchenko, I.O. (2013). *Tekhnichni konopli - perspektyvy rozvytku kultury [Technical hemp - prospects for the development of culture]. Tekhnichni kultury: innovatsiini napriamy doslidzhen: materialy nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh - Technical crops: innovative directions of research: materials of scientific-practical conference of young scientists.* (pp. 145-150). Kharkiv: PP "Ozerov" [In Ukrainian].
15. Prymakov, O. & Marynchenko, I. (n.d.). Osoblyvosti vedennia hospodarskoi diialnosti v konopliarstvi [Features of conducting business in hemp farming]. *Propozitsiya*. Retrieved from: <https://propozitsiya.com/ua> [In Ukrainian].
16. Pro vnesennia zmin do deiaikykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 800 vid 22 serpnia 2012 r. [On amendments to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No.800 dated 22.08.2012]. *Zakon.Rada*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2012-p> [In Ukrainian].
17. Prohrama rozvytku ahropromyslovoho kompleksu ta silskykh terytorii Sumskoi oblasti na period do 2020 roku [Program for development of agro-industrial complex and rural territories of Sumy region till 2020]. (n.d.). Retrieved from: <http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/en/programi-rozvitku> [In Ukrainian].
18. Rossokha, V.V. (2009). *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia, rozvytku ta otsiniuvannia vyrobnychoho potentsialu silskohospodarskoho pidpriemstva [Theoretical and methodological principles of formation, development and evaluation of agricultural production potential]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
19. Kovalenko, T. (2019). Finansova pidtrymka fermerskykh gospodarstv u 2019 rotsi: pravovi pytannia [Farm support in 2019: legal issues]. *Growhow.in.ua*. Retrieved from: https://www.growhow.in.ua/finansova-pidtrymka-fermers-kykh-hospodarstv-u-2019-rotsi-pravovi-pytannia [In Ukrainian].
20. Amberznecarz (2016). Hemp production around the World. *Hemp Edification*. Retrieved from: https://hempedification.wordpress.com/2016/08/27/hemp-production-around-the-world [In English].
21. Saliba, A.J. & Waters, D.L.E. (2018). Hemp seed for human consumption - consumer insights. *Australian Industrial Hemp Conference*. Retrieved from: <https://www.agrifutures.com.au/wp-content/uploads/2018/06/18-017.pdf> [In English].
22. Johnson, R. (2017). *Hemp as an agricultural commodity. Congressional Research Service. Congressional Research Digital Collection*. Retrieved from: <https://fas.org/sgp/crs/misc/RL32725.pdf> [In English].
23. Carus, M. (2017). The European hemp industry: cultivation, processing and applications for fibres, shivs, seeds and flowers. *European Industrial Hemp Association*. Retrieved from: https://eiha.org/media/2017/12/17-03_European_Hemp_Industry.pdf [In English].

Mykhailova L.I., Korenivska L.V. Evaluation of the economic potential of the hemp production in Ukraine

The purpose of the article is to investigate the potential development opportunities of the hemp production in Ukraine and its individual regions on basis of the economic analysis, as well as to prove the need for the state participation in the industry's revival and to forecast probable sales channels in the world market.

Research methods. The methodological basis of the study is the positions of economic theory and system analysis. Research on the dynamics and structure of production of the hemp production was carried out using the statistical and economic method. The calculation and design method and method of comparison was used for evaluating the current state of management of the economic potential of the hemp industry. The logistic and heuristic method, in particular the method of expert evaluation, were used for evaluating the distribution channels of the hemp production in the domestic and foreign markets. Argumentation of theoretical propositions and conclusions on the prospects for the development of the hemp production in Ukraine was based on the systematic approach and the abstract and logical method.

Research results. The main components of the hemp production potential in Ukraine and Sumka oblast were outlined. It was conducted the analysis of the dynamics of sowing areas, yields and gross gatherings of fibre and seeds of technical hemp, dynamics of consumer prices for hemp production. The necessity of comprehensive state support of the hemp industry was substantiated as a priority direction for providing producers with ecological raw materials and products of deep processing not only in the domestic market, but also in the foreign markets.

The role of the Institute of Bast Crops in the creation of unique varieties of technical hemp grown not only in the Woodland, Forest-Steppe and Steppe regions of Ukraine, but also worldwide was determined.

Elements of scientific novelty. Research made it possible to outline the peculiarities of the hemp production and the problems that hinder its development. The necessity to optimise the normative-legal regulation of functioning of this branch, to continue development and financing of programs for providing enterprises of various organisational and legal management forms of hemp seeds of basic and certified national breeding categories was substantiated. The expediency of investing funds in the construction of factories for the primary processing of technical hemp was proved.

Practical significance. Implementation of the proposed measures will increase the economic potential of the hemp production, and will significantly improve efficiency of manufacturers of the industry. In general, solving the established tasks will help to create jobs in new enterprises for the production and processing of this culture throughout Ukraine. Tabl.: 1. Figs.: 8. Refs.: 23.

Keywords: hemp production; technical hemp; economic potential; hemp crop area; yield and varieties of hemp; prices for hemp production.

Mykhailova Liubov Ivanivna - doctor of economic sciences, professor, professor of the management department, Sumy National Agrarian University (160, H. Kondratieva st., Sumy)

E-mail: lmikhaylova@yahoo.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-2628-5094>

Korenivska Liudmyla Viktorivna - postgraduate student of the management department, Sumy National Agrarian University (160, H. Kondratieva st., Sumy), senior lecturer, Hlukhiv Agricultural Engineering Institute named after S.A. Kovpak of Sumy National Agrarian University (36, Tereshchenkiv st., Hlukhiv, Sumska oblast)

E-mail: jene-aurr@ukr.net

Михайлова Л.И., Коренивская Л.В. Оценка экономического потенциала производства продукции коноплеводства в Украине

Цель статьи - исследовать на основе экономического анализа потенциальные возможности развития производства продукции коноплеводства в Украине и ее отдельных регионах; доказать необходимость участия государства в возрождении отрасли; спрогнозировать возможные каналы сбыта продукции на мировом рынке.

Методика исследования. Методологической основой исследования послужили положения экономической теории и системного анализа. Динамику и структуру производства продукции коноплеводства изучали с использованием статистическо-экономического метода. Расчетно-конструктивный метод и метод сравнения применен для оценки современного состояния управления экономическим потенциалом области коноплеводства. С помощью логико-эвристического метода, в частности, метода экспертных оценок, оценивали каналы сбыта продукции коноплеводства на отечественном и зарубежных рынках. Аргументация теоретических положений и полученных выводов относительно перспектив развития производства продукции коноплеводства в Украине основывается на системном подходе и абстрактно-логическом методе.

Результаты исследования. Определены основные составляющие потенциала производства продукции коноплеводства в Украине и Сумской области. Проведен анализ динамики посевных площадей, урожайности и валовых сборов волокна и семян технической конопли, динамики потребительских цен на продукцию коноплеводства. Обоснована необходимость всесторонней государственной поддержки отрасли коноплеводства - как приоритетного направления по обеспечению производителей экологическим сырьем и продукцией глубокой переработки не только на внутреннем рынке, но и занять весомую нишу на внешнем рынке.

Определена роль Института лубяных культур НААН в создании уникальных сортов технической конопли, которые выращиваются не только в зонах Полесья, Лесостепи и Степи Украины, но и в мире.

Элементы научной новизны. Проведенное исследование дало возможность определить особенности производства продукции коноплеводства и проблемы, которые сдерживают его развитие. Обоснована необходимость на уровне государства в кратчайшие сроки оптимизировать нормативно-правовое регулирование функционирования этой отрасли, продолжить разработку и финансирование программ по обеспечению предприятий различных организационно-правовых форм хозяйствования семенами конопли отечественной селекции категорий базовое и сертифицированное. Доказана целесообразность инвестирования средств в строительство заводов для первичной переработки технической конопли.

Практическая значимость. Реализация предложенных мер обеспечит наращивание экономического потенциала производства продукции коноплеводства и позволит значительно повысить эффективность деятельности производителей этой отрасли. В целом решение поставленных задач будет способствовать созданию рабочих мест в новых предприятиях по производству и переработке данной культуры во всех регионах Украины. Табл.: 1. Илл.: 8. Библиогр.: 23.

Ключевые слова: продукция коноплеводства; техническая конопля; экономический потенциал; площади посевов конопли; урожайность и сорта конопли; цены на продукцию коноплеводства.

Михайлова Любовь Ивановна - доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры менеджмента, Сумской национальной аграрный университет (г. Сумы, ул. Г. Кондратьева, 160)

E-mail: lmikhaylova@yahoo.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-2628-5094>

Коренивская Людмила Викторовна - аспирант кафедры менеджмента, Сумской национальной аграрный университет (г. Сумы, ул. Г. Кондратьева, 160), старший преподаватель, Глуховский агротехнический институт имени С.А. Ковпака Сумского НАУ (Сумская обл., г. Глухов, ул. Терещенков, 36)

E-mail: jene-aurr@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 02.12.2019 р.

Фахове рецензування: 12.12.2019 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Михайлова Л. И., Коренивська Л. В. Оцінка економічного потенціалу виробництва продукції коноплярства в Україні. *Економіка АПК*. 2020. № 1. С. 33 – 45. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001033>

Mykhailova, L. I. & Korenivska, L. V. (2020). Otsinka ekonomichnoho potentsialu vyrobnytstva produktsii konopliarstva v Ukraini [Evaluation of the economic potential of the hemp production in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 33 – 45 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001033>

* * *